

אמונה בעתיד

הוא היה בן מאה שלושים ושבע. הוא חווה שני מאורעות טראומטיים שקרו לאנשים היקרים לו ביותר. הראשון אירע בבנו שהוא חיכה רוב ימי חייו להיוולדו, ליצחק. הוא ושרה איבדו תקווה, אך ה' סיפר להם שיולידו בן שימשיך את הברית הכרותה להם איתו. השנים עברו. שרה לא הרתה. היא זקנה, וה' הוסיף להבטיח שזה יקרה.

בסוף זה בא. ההיריון, הילד, האושר. שרה אמרה, "צחק עשה לי אלהים, כל השמע יצחק לי" (בראשית כא, ו). אך משגדל הילד בא הרגע הנורא שבו אמר אלוהים לאברהם לקחת "את בנגד את יחידך אשר אהבת" ולהקריבו על מזבח (כב, ב). אברהם לא מחה, לא בכה, לא דחה. האב והבן הלכו יחדיו, ורק ברגע האחרון בא הצו מן השמיים – עצור. איך יכול אב, שלא לדבר על הבן, לשרוד מטראומה כזו?

ואז בא האבל. מתה שרה, אשתו האהובה של אברהם. היא הייתה שותפתו המתמדת. יחד איתו יצאה למסע לארץ לא נודעת, והשאירה מאחור את כל עולמה: ארץ, מולדת ומשפחה. פעמיים הצילה את חיי אברהם כשהתחזתה לאחותו.

מה עושה אדם בן 137 – התורה קוראת לו "זקן בא בַּיָּמִים" (כד, א) – אחרי טראומה כזו ואובדן כזה? לו סופר לנו שהוא

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

בילה את שארית ימיו בעצבות ובהתבוססות בזיכרונות, לא היינו מופתעים. הוא עשה כל מה שאלוהים ביקש ממנו, אך קשה לומר שקיבל כל מה שאלוהים הבטיח לו. שבע פעמים הובטחה לו ארץ כנען, אך כששרה מתה לא היו לאברהם בכל הארץ אפילו ארבע אמות כדי לקברה. ה' הבטיח לו זרע רב ככוכבי השמיים וכחול אשר על שפת הים, גוי גדול, המון גויים – אך רק בן אחד נולד לו כממשיך הברית, יצחק, שכמעט נשרף על המזבח, ושכגיל 37 עוד לא מצא לו אישה. לאברהם היו כל הסיבות שבעולם לשבת ולרחם על עצמו.

אבל הוא לא עשה זאת. באחד הרצפים המילוליים המופלאים ביותר בתורה מתואר אבלו של אברהם בחמש מילים, "וַיָּבֵא אֲבָרָהָם לְסֶפֶד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָה" – ומיד אחריהן באות המילים "וַיִּקֶם אֲבָרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֶתוֹ" (כג, ג-ד). מרגע זה והלאה אברהם נתון בקדחת של עשייה. הוא פועל להגשמת שתי מטרות: לקנות חלקת קבר לשרה, ואז למצוא אישה לבנו. שתי מטרות אלו נוגעות בדיוק לשתי הברכות שקיבל מה': הארץ והזרע. אברהם לא חיכה בחיבוק ידיים שה' יפעל להגשמת ההבטחות. הוא הבין אחת מן האמתות העמוקות של היהדות: שאלוהים מחכה לנו שנפעל.

איך התגבר אברהם על הטראומה ועל האובדן? איך יכול אדם לעמוד על סף אובדן בנו, ולאבר את שותפתו לחיים, ועדיין להיות מלא במרץ של עשייה והמשך? מה נתן לאברהם את הנחישות, את היכולת להמשיך, את שלמות הרוח?

את התשובה למדתי מהאנשים שהיו מורי לאומץ מוסרי: ניצולי שואה שהייתה לי הזכות להכיר. איך, תהיתי, הם ממשיכים הלאה, עם הזיכרונות, המראות והמוראות? אנו יודעים שחיילים בריטים ואמריקנים ששחררו את מחנות ההשמדה לא שכחו

לעולם את אשר ראו. לדברי ניל פרנוסון, בכיורפיה החדשה שכתב על הנרי קיסנינג'ר, המראה שנגלה לעיניו כשנכנס כחייל אמריקני למחנה ריכוז שינה את חייו. ואם כך קרה לאנשים שרק ראו מחנה ריכוז ביום שחרורו, ודאי מסויטים לאין שיעור הם חיי מי שהיה אסיר במחנה וחווה את האימה ואת הייסורים. ובכל זאת, הניצולים שהכרתי נאחזו בחיים בעקשנות שאין כמוה. רציתי להבין מה נתן להם את הכוחות.

לכסוף גיליתי. רוב האנשים הללו לא דיברו על העבר, אפילו לא עם בני זוגם, אפילו לא עם ילדיהם. הם התמקדו בבניין חיים חדשים בארץ חדשה. הם למדו את השפה ואת המנהגים. הם מצאו עבודה. הם בנו קריירה. הם התחתנו והולידו. הם, שאיבדו את משפחותיהם, היו כמשפחה איש לרעהו. הם הסתכלו קדימה, לא לאחור. הם בנו עתיד. רק אז, לפעמים כעבור ארבעים-חמישים שנה, הרשו לעצמם לדבר על העבר. רק אז סיפרו את הסיפור, תחילה לבני משפחותיהם ואז לעולם כולו. זה הכלל: תחילה עליכם לבנות את העתיד, ורק אז תוכלו לחזור ולהתאבל על העבר.

שני אנשים בתורה הביטו לאחור; האחד במשתמע, האחרת במפורש. נוח, האיש הצדיק ביותר בדורותיו, הירדרד באחרית ימיו לשכרות. התורה איננה אומרת זאת, אבל אנחנו יכולים לנחש. הוא איבד את כל עולמו. כשהוא ואשתו ובניו ישבו לבטח בתיבה, כל שאר בני האדם, כל בני זמנו, טבעו. ייתכן מאוד שהאיש הצדיק הזה כרע תחת נטל הצער כאשר שָׁחַז בזיכרונו את כל הקורות, וייסר את עצמו בשאלה אם לא יכול היה לפעול אחרת ולהציל איכשהו עוד אנשים מן המבול.

על אשת לוט מסופר במפורש שהביטה לאחור, אל ערי המישור הנהפכות בגופרית ובמלח, בניגוד להנחיתם הברורה של

המלאכים. בן רגע הייתה לנציב מלח: ושמא זו דרכה הציורית של התורה לתאר כיצד קופא על מקומו אדם המום-זוועות, מוכה הלם ויגון.

על רקע שני הסיפורים הללו, שבאו בפרשות הקודמות, נוכל להבין את אברהם שלאחר מות שרה. הוא קבע את התקדים: תחילה בונים עתיד, ורק אז אפשר להתאבל על העבר. ההופך את הסדר נעשה אסירו של העבר. הוא אינו יכול לזוז. הוא נציב מלח.

תובנה מעין זו הניעה את יצירתו של ניצול שואה מיוחד במינו, הפסיכותרפיסט ויקטור פראנקל. בתקופת מאסרו במחנה אושוויץ הקדיש פראנקל את כוחותיו לנטיעת רצון חיים בחבריו האסירים. הוא מספר את סיפורו בכמה ספרים, שהמפורסם בהם הוא "האדם מחפש משמעות". השיטה שלו הייתה לשמוע מכל אסיר על חייו הקודמים, על שאיפותיו ועל כישרונותיו, ולעזור לו להבין מהי המשימה המחכה לו בחוץ; מהו הדבר שהוא עדיין לא עשה, אך הוא יוכל לעשות אם וכאשר יינצל וייצא חי. על ידי כך הוא נתן להם עתיד. המחשבה על המשימה המחכה בעתיד נתנה לאסירים כוח לשרוד בהווה, והסיחה את דעתם מן העבר.

פראנקל הגשים את משנתו בחייו. לאחר שחרור אושוויץ יסד אסכולה חדשה בפסיכותרפיה, "לוגותרפיה", המתמקדת בחיפוש המשמעות. זה היה כמעט היפוך עבודתו של פרויד. הפסיכואנליזה של פרויד עודדה אנשים לחשוב על עברם הרחוק. פראנקל לימד אנשים לבנות עתיד, או ליתר דיוק לשמוע את העתיד הקורא להם. כמו אברהם, פראנקל חי לאחר השואה חיים טובים וארוכים, זכה להכרה בינלאומית ונפטר בן 92.

אברהם שמע את העתיד קורא לו. שרה כבר מתה, יצחק עדיין לא התחתן; לאברהם לא היו לא קרקע ולא נכדים. הוא לא זעק אל אלוהים בכעס או ביגון. הוא שמע את קול הדממה הדקה של ה' אומר לו: הצעד הבא תלוי בך. אתה חייב ליצור לך עתיד, ואני אשפוך עליו את רוחי. כך שרד אברהם בהלם ובאבל. מוטב כמובן שלא יקרו אסונות, אבל אם הם קורים, ההסתכלות קדימה היא הדרך לשרוד בהם.

אלוהים נכנס לחיינו כקריאה מן העתיד. הוא כמו מנופף לנו בידו מקצה אופק הזמן, מפציר בנו לצאת למסע ולבצע משימה שאיכשהו, בדרכיו הנסתרת של הבורא, נולדנו כדי למלא. איננו נמצאים בעולם במקרה. אנחנו כאן כי ה' רצה שנהיה כאן, ומפני שיש משימה שנועדנו להגשים. לא קל לגלות מהי לפעמים אנו מגלים אותה רק אחרי הרכה שנים והרכה התחלות שגויות. אבל לכל אחד יש משהו שאלוהים קורא לו לעשות, עתיד שעדיין לא נוצר כי אם מחכה שניצור אותו. מוכוונות-עתיד זו היא המגדירה את היהדות כאמונה – כפי שאני מסביר בפרק האחרון בספרי (באנגלית) "לשון עתיד".

הרכה מן הכעס, השנאה והטינה בעולמנו נוצרו בידי אנשים המתפלשים בעבר ואשר, כמו אשת לוט, אינם מסוגלים ללכת הלאה. לסיפורים מהסוג הזה אין סוף טוב. רק עוד דמעות ואסונות. דרכו של אברהם בפרשת חיי שרה היא אחרת. בנה את העתיד – ורק אז פנה להתאבל על העבר.